הרב יוסף שפרונג
ראש בית מדרש גבוה להלכה ורפואה

איסור אשה לבעלה על סמך בירור אבהות גנטי

בזמן שבית המקדש היה קיים, כאשר איש חושד באשתו שהיא סוטה תחתיו, במקרה שבו קינא לה (כלומר הזהיר אותה שלא תתייחד עם פלוני) ואחר כך נמצא על פי עדים שנתייחדה עמו, עליו להביא אותה לבית המקדש, שם תיבדק באמצעות שתיית המים המרים.

בדיקת הסוטה רלוונטית במיוחד לשאלה האם בני הזוג יוכלו לחיות ביחד. מדין תורה, אשת איש שנבעלה לאחר – אסורה לבעלה (וגם לבועל). באופן בסיסי איסור זה תקף כאשר ישנם עדים על מעשה האיסור. במקרה של קינוי וסתירה רק כאשר תיבדק האשה באמצעות המים ויתברר שלא חטאה וכי החשדות היו לשוא – הם יותרו זו לזה (והאשה גם מתברכת בברכות גדולות בעקבות הצער שחוותה).

מזמן שאין בית המקדש קיים, אין את האפשרות לבצע את בדיקת הסוטה. אך בעשרות השנים האחרונות, עם התפתחות המחקר המדעי, עלו לדיון כמה פיתוחים שמאפשרים לברר בחלק מהמקרים את האפשרות שהאשה מעלה מעל בבעלה. המדובר על מקרים שבהם האשה ילדה בן או בת. מספר רב של בדיקות מאפשר לברר האם הבעל הוא אבי הילד או לא. במידה ויישלל קשר ביניהם, מוכח מכך לכאורה כי האשה קיימה יחסי אישות עם גבר זר בתוך תקופת הנישואין. האם ממצאים כאלה עלולים לאסור את האשה על בעלה?

חשוב לציין, כי בישראל, על פי החוק אסור לבצע בדיקות גנטיות כלשהן שעלולות לגרום לממזרות. ולכן בכל שאלה של בדיקת אבהות שיש לה השלכה על ממזרות – אין מבצעים בדיקות גנטיות. במקרה דנן תמיד תהיה גם שאלה של ממזרות. אך למרות זאת המציאות היא שאדם הרוצה בכך יוכל לבצע בדיקות כאלה באופן עצמאי.

יצויין, כי בדיקות שתכליתן לשלול אבהות, אך לא לקבוע את זהות האב, לא יובילו בהכרח לממזרות, מאחר שישנה אפשרות שאבי הילד הנו נכרי, ואשת איש שילדה לנכרי הבן איננו ממזר. אך כמובן לענין האיסור לבעלה אין בכל כל משמעות – גם יחסי אישות עם נכרי אוסרים את האשה לבעלה.

למעשה, קיימים כמה סוגים של בדיקות אבהות, שהתפתחו עם השנים. השיטה הבסיסית ביותר משווה את סוג הדם של הילד והאב. במידה שסוג הדם של הבן אינו כולל מרכיבים מסוג הדם של הבעל, הרי שבאמינות של 93% הוא אינו אביו. שיטה אמינה יותר היא בדיקת הרקמות, כלומר בדיקת המערכת התורשתית האחראית על תיאום רקמות הגוף. מערכת זו מקבלת מחצית ממרכיביה מהאב ומחצית מהאם. אם אין כל זיהוי בין הבעל לילד במערכת זו – בסבירות גבוהה הוא איננו האב.

השיטה הטובה ביותר היא בדיקת הרכב הדנ״א. הזיהוי בבדיקה זו קרוב ל-100%. שילוב של הבדיקות הללו נחשב מבחינה מדעית לוודאי. כך כותב הרב פרופ׳ אברהם שטיינברג:

"באופן מהותי לא יכולה קביעה מדעית לתת אמינות של 100% בגלל סיבות כלליות, כגון אפשרות של טעות מעבדתית, ושינויים בתפיסה ובהבנה המדעית. כל אלו הם זניחים בתנאים נכונים, ומהימנותם כאמור קרובה ביותר לוודאות מלאה."

פוסקי ההלכה האריכו לדון במשמעות ההלכתית של ממצאים מבדיקות אלו בהקשרים השונים שקשורים באבהות, משאלות הממזרות החמורות, דרך שאלת האיסור לבעל, ועד להלכות ירושה ואבלות. הדבר שנוי במחלוקת עצומה, כאשר בבסיס דעת המפקפקים במשמעות ההלכתית של הבדיקות – יחס חשדני לאמינותן.[1] עיקר המחלוקת נגעה לבדיקות הדם וסיווג הרקמות, אך כאשר התחוורה אמינותן של בדיקות הדנ"א, החלו רבים מהפוסקים לקבל את תוצאותיהן כסימן מובהק, וכהכרה ברורה של המציאות.

ידידי הרב זאב ליטקה שליט"א, מומחה ליוחסין ולדנ"א בהלכה, כותב בספרו "פסקי דין":

"בדורות האחרונים הרחיבו הפוסקים בענין רמת הבירור ההלכתי שעולה מתוצאות בדיקת דנ"א, בעניינים שונים עגונות, ממזרות, מזונות וכד'. יש שכתבו שאינו אלא בגדר 'סימן בינוני', ויש שקבעו שהוא בגדר 'סימן מובהק', יש שהגדירו את הבירור כדין 'רוב'. ויש שטענו שלא ניתן לקבוע הלכות לפי תוצאות הבדיקות הללו, משום שהיום המדענים קבעו כך, ומחר יקבעו אחרת, שכן לעיתים מחקרים מדעיים שונים משתנים עם השנים.

היום ישנה הבנה ברורה יותר, שדנ"א אינו עוד מחקר מדעי שיכול להשתנות עם השנים, אלא מציאות הנראית לעין. ואם קיימות סדרות דנ"א בבן שאינן קיימות במי שמוחזק כאביו, אין כל ספק שהוא לא אביו."

ננסה לבחון את הדברים לאור דברי חידוש מופלאים שכתב רבינו האגרות משה (אבן העזר חלק ד סימן יז). דבריו אלה התפרסמו במיוחד בקרב דיינים ופוסקי הלכה, ועוררו דיון ער.

ר' משה מתייחס בדבריו לדברי חז"ל (יבמות פ, ב), לפיהם במקרה של אדם שנסע לחו"ל ובודאי לא קרב לאשתו, ולאחר שנים עשר חודש מנסיעתו ילדה אשתו, שאין להחשיב את הילד כממזר, למרות שהרוב המוחלט של הנשים יולדות לאחר 9 חודשי עיבור, ואם כן בהכרח הולד אינו מן הבעל, וזאת משום שישנו מיעוט זניח של הריונות שאורכים 12 חודשים. לכן עד 12 חודש מנסיעתו הולד אינו ממזר, ויותר מכך הוא ממזר. על אף שיש חולקים על כך בגמרא, וגם בראשונים לא לכל הדעות כך פוסקים, למעשה כך נפסק להלכה בשו"ע (אבן העזר ד, יד). הרמ"א מסייג את הדין למצב שלא ראו באשה איזה דבר כיעור בינה לבין גבר אחר באותה התקופה.

---

[1] אין כאן המקום להאריך בכך. בערך "אבהות" באנציקלופדיה הלכתית רפואית ישנו פירוט נרחב של הסוגיה והתייחסות הפוסקים.

הרב יוסף שפרונג
ראש בית מדרש גבוה להלכה ורפואה

מדוע באמת? למה לא ייאמר כאן הכלל ההלכתי לפיו הולכים לעולם אחרי הרוב, ובפרט ברובא דליתא קמן, כלומר – רוב המבוסס על טבע העולם ולא על מקריות, כמו רוב זה של הנשים היולדות ל-9 חודשים ולא ל-12?

מבאר האגרות משה כך: דין התורה שהולכים אחרי הרוב, לא נאמר אלא במקום ספק, ואז מכריעים אותו על פי הרוב. אבל מעולם לא נאמר שעל פי רוב אנחנו **נחדש ספיקות.** במקרה שבו ללא הנתונים של הרוב אין לנו כל סיבה להסתפק – אנו נמשיך לא להסתפק גם לאחר שנחשפנו לנתונים של הרוב. לכן, במקרה של אשה זו, כיוון שבאופן בסיסי היא מוחזקת בכשרות, ורק מפני שאירע לה דבר נדיר ביותר של לידה ל12 חודש אנו רוצים לחשוש שמא היא כרוב הנשים, ואם כן כנראה שנבעלה לגבר זר, זה אנו לא אומרים, "אלא אמרינן בהכרח שאירע לה מה שלא אירע לשאר נשים **אם אך אפשר להיות דבר כזה**, ובעצם **אף שלא ראינו עדיין שאירע דבר כזה** (!!!) אמרינן מזה גופא ראיה שאפשר להיות כן המציאות ולא נימא שזינתה, אלא דוקא אם ידעינן בברור **ע"י חכמה וע"י קבלה שא"א להיות זה במציאות** אז אמרינן דבהכרח הוא ולד מאחר שזינתה עמו...". בהמשך מבאר עוד, שהוראה זו במעשה שהובא בגמרא שם, היה חסר תקדים ("אף דנראה **דהיה זה פעם הראשון שאירע כן**, דהרי לא הובא בגמ' שבדורות הקודמים נמי אירע מעשה כזו") – מכל מקום כיוון שהיתה רק אפשרות במציאות של לידה ל12 חודש, סמכנו עליה ולא הלכנו אחרי הרוב, וזאת משום שללא הנתונים של הרוב לא היה כלל ספק.

לעומת זאת, במצב שבו יש ספק עקרוני שאנו מחויבים לדון בו, בזה נאמר הכלל שהולכים אחר הרוב, ומכריעים את הספק על פיו. כך הוא מבאר את הסייג של הרמ"א, שמקורו בתשובות מיימוניות, שלפיו במקרה שבו ראינו דברי כיעור בין האשה לגבר אחר, הילד נפסל אפילו במצב בו הוא נולד בתוך י"ב חודש. הטעם לכך לפי האגרות משה הוא, שמה שראינו את מעשי הכיעור, גורם לנו להסתפק האם אשה זו גם נבעלה לאותו איש זר, וההיריון הוא ממנו, ואת ספק זה אנו נכריע על פי הרוב שנשים אינן יולדות אחרי 12 חודשים.

זהו חידוש למדני מרשים של רבינו האגרות משה, אך חשוב לשים לב גם לקטעים שהדגשנו בדבריו: ר' משה מדבר גם על מקרים שבהם מעולם לא שמענו על מצב כזה – אנחנו רק יודעים תיאורטית שישנה אפשרות כזאת. בכל זאת כאשר אין לנו ספק מצד עצמו, לא נלך אחרי הרוב.

אם ננסה להשוות בין הנידונים, עולה המחשבה האם גם בכלים של בדיקת אבהות יהיה אפשר להסתמך על סברתו של ר' משה, ולהישען על האפשרות התיאורטית של שגיאה בתוצאות הבדיקה או במעבדה.

הרב יוסף שפרונג
ראש בית מדרש גבוה להלכה ורפואה

כמובן שיש לזכור שברוב המקרים כאשר אחד מבני זוג נשואים פונה לבדיקת אבהות, כנראה שיש לו ספק וחשש האם אשתו היתה נאמנה לו או לא, ויתכן שבמקרים מסוימים הדבר ייחשב כספק, ואז גם לפי ר׳ משה מכריעים על פי הרוב.

כמובן שהערה זו שאנו מציעים לפני הקוראים הנה לעיון בלבד ולעורר מחשבה בדינו המופלא של ר׳ משה, ולא הלכה למעשה בשום אופן.